

Příprava a vyjednávání transformačních smluv pro přechod na Open Access

Zpráva za rok 2022

Zprávu zpracovali:

Jiří Jiráť (<https://orcid.org/0000-0002-9562-3053>)

Martin Svoboda (<https://orcid.org/0000-0002-8255-348X>)

Praha, březen 2023

1. Úvod

Rozsáhlejší popis zahraničního i vnitřního prostředí týkajícího se Open Access, a tedy ovlivňující vyjednávání transformačních smluv (Transformative Agreements – dále jen TA), je uveden ve Zprávě za rok 2021.¹

Posun a změny, které se udály za r. 2022 (změna stavu oproti minulé zprávě) lze shrnout stručně následovně:

1. V rámci EU/Evropy posun ve sjednávání TA i mimo tradiční pionýry (NL, UK, DE, AT, Skandinávie) – významné rozšíření na jižní křídlo Evropy, intenzivní vyjednávání ve Švýcarsku, TA též uzavírány v zemích střední a východní Evropy. I země dlouhodobě preferující tzv. „Green route“ mění směřování k TA.
2. Značná část vydavatelů se přizpůsobuje novým obchodním modelům a nabízejí je nyní již jako preferovaný model. Při tržních konzultacích/jednáních bylo znát, že vydavatelé pociťují silný tlak nejen ze směru konsorcií, ale nově si uvědomují budoucí dopady dvou dokumentů a nutnost přizpůsobit se jim, jedná se o:
 - a. „Plan S“²
 - b. Memorandum vydané White House Office of Science and Technology Policy týkající se výstupů z výzkumů financovaných z federálního rozpočtu USA³
3. V České republice je posun v národních politikách zatím neznatelný.

2. Proces sjednávání transformačních smluv 2023+

Rok 2022 byl pro NTK/CzechELib a všechna dílčí konsorcia v rámci CzechELib rokem zlomovým – končily **všechny** licenční smlouvy (téměř 50, přičemž některé se týkaly více vydavatelů najednou) uzavírané pro období 2018-2022 (s koncem OP VVV projektu).

Ačkoli původní plán sjednávání TA počítal se sjednáváním pouze menšího počtu takovýchto smluv, byla oproti očekávání zahájena jednání s více než 10 vydavateli, protože sami vydavatelé iniciativně nabízeli formát transformačních smluv (patrně jako předběžné opatření a ve snaze vyhnout se potenciálním problémům, zejména v souvislosti s politickými tlaky poskytovatelů – viz body 2.a a 2.b v sekci 1).

Na začátku r. 2023 je podepsáno celkem 15 transformačních smluv, z toho 14 je ve formátu Read & Publish (tj. obě služby – „Read“ i „Publish“ – jsou součástí konsorciální smlouvy), jedna je typu „offset na APC“ (tj. je sjednána hluboká sleva na APC, ale autoři si je zde hradí individuálně, a to mimo konsorcium).

Tyto nově sjednané TA zahrnují i největší a nejprestižnější vydavatele, jako např. Wiley, Springer, American Chemical Society a Royal Society of Chemistry, nebo American Institute of

Physics. Přehled všech sjednaných transformačních smluv spolu s hlavními parametry je uveden v sekci 3

2.1. Kritické body r. 2022

Faktory vnější: náhlá mezinárodní nestabilita, z toho vyplývající skokové navýšení cen energií a dalších služeb i materiálů, tím pádem ohromný tlak na rozpočty institucí.

Faktory vnitřní (rozuměj v rámci ČR), které se naplno projeví během intenzivních jednání s vydavateli i s institucemi:

1. **Heterogenita a omezení vícezdrojového financování institucí** – jak u velkých institucí (univerzity, velké techniky), tak menších (ústavy AV ČR, nebo i jiné resortní výzkumné instituce). Tedy ačkoli obecně vedení institucí vnímala výhodnost transformačních smluv, tj. kontrolu nad celkovými výdaji instituce na předplatné i publikování v Open Access, tak z praktického hlediska se v mnoha případech stavěla k parametrům smluv rezervovaně, či odmítavě, a to shodně z těchto důvodů:
 - a. **Centrální prostředky** („knihovna“) jsou obvykle pod kontrolou managementu instituce, jsou jednou z položek, kde lze „snadno“ šetřit (tj. např. pouhým rozhodnutím ekonomického náměstka) ve prospěch jiných výdajů (energie aj.). Jakékoli citelnější navyšování této kapitoly bylo často neprůchodné.
 - b. Oproti tomu individuální platby za APC (u kterých bylo možno pozorovat stále silnější meziroční nárůsty ve výdajích, a to díky tzv. APC monitoringu) byly převážně realizovány z **grantových prostředků**, které byly z pohledu managementu „nedotknutelné“.

Dopad: A tak ačkoli by v případě přistoupení k TA instituce v součtu ušetřila výdaje veřejných prostředků (a management si toho byl dobře vědom a nijak to nerozporoval), tak výsledný postoj se v mnoha případech dal shrnout následovně:

- c. Zapojení do TA je pro nás nemožné, protože dojde k navýšení plateb z centrálních prostředků, ale instituce nemá rozumný mechanismus, jak to kompenzovat převody z grantových prostředků jednotlivých řešitelů (kromě plošného zvyšování režie, což je z hlediska institucí velmi složité a citlivé téma).
2. Relativně překvapivé (pro akademickou sféru) a neočekávané **požadavky týkající se okamžitého Open Access** u výstupů v rámci projektů v EXCELES⁴ a OP JAK⁵, které jsou nastavené v maximální shodě s požadavky HORIZON Europe⁶.

Dopad: neočekávaný a nepředpokládaný intenzivní zájem o TA ze strany vícero institucí i výzkumníků zapojených, nebo plánujících zapojení, do uvedených programů. Jen díky tomu, že NTK začala s přípravami na sjednávání TA prakticky již od r. 2018, a to zcela z vlastní iniciativy bez jakéhokoli formálního pověření shora, bylo možné aspoň částečně vyhovět těmto potřebám vědecké obce.
 3. Stále neexistující národní politika a strategie týkající se Open Access – tento nedostatek byl aspoň částečně kompenzován následujícími doporučeními:
 - a. vyjádření Vědecké rady projektu NCIP VaVal na setkání v květnu 2022 – obecné potvrzení správného směřování v plánovaných vyjednáváních TA
 - b. setkání managementu klíčových institucí v červenci 2023, kde byly diskutovány a stanoveny mantinely pro jednání u vybraných kontroverzních návrhů TA

3. Sjednané smlouvy

Výsledné uzavřené transformační smlouvy, více detailů k principům jednání i jednotlivým vydavatelům je uvedeno v neveřejné části zprávy. Celkové odhadované pokrytí OA článků je cca 1 800 – 1 900 (skládá se z počtu přidělených tokenů u smluv, kde není neomezené čerpání + odhad roční produkce článků autorů z konsorcia u smluv, kde je čerpání neomezené).

Vydavatel	Počet institucí s možností čerpat výhody OA	Neomezené čerpání APC (tokenů)?	Počet APC/tokenů v r. 2023	Smlouva do roku vč.	Tokeny bezplatné - součást transformační smlouvy	Oprávněné časopisy
ACM	9					hybrid + OA
American Chemical Society	21	ano	-			hybrid
American Institute of Physics	11	ne	100 % potřeby			hybrid, ale jen tituly v režimu Subscription
Cambridge UP	13	ano	-	2025		
De Gruyter	8		5 tokenů na celé období 2023-2025		ano	hybrid + OA
		ne				
Emerald	10		20 (cca 100 % potřeby)			hybrid, jen z předpl. kolekcí + OA
IOP	14					
Karger	9	ano		2027		hybrid + OA
LWW	1	ne				hybrid
Oxford UP	10					
Royal Society of Chemistry	13	ano	-			hybrid + OA
SAGE	15	-		2025	ne: jen hluboká sleva na APC v hybridech a sleva 20 % na APC v OA titulech	hybrid, jen z předpl. kolekcí + OA
Springer	61		cca 60-70 % potřeby			hybrid
TF	24	ne	140		ano	hybrid (vč. Premium APC)
Wiley	50		cca 100 % potřeby	2026		hybrid

Detailní komentáře k vybraným smlouvám jsou uvedeny v Neveřejné části zprávy.

4. Reference

1. Jiráť, J.; Svoboda, M. *Příprava a vyjednávání transformačních smluv pro přechod na Open Access: Zpráva za rok 2021*; Národní technická knihovna: 2021; DOI: 10.48813/01vy-sw14.
2. Plan S. <https://www.coalition-s.org/addendum-to-the-coalition-s-guidance-on-the-implementation-of-plan-s/principles-and-implementation/> (accessed 14.03.2023).
3. MEMORANDUM FOR THE HEADS OF EXECUTIVE DEPARTMENTS AND AGENCIES: Ensuring Free, Immediate, and Equitable Access to Federally Funded Research. <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/08/08-2022-OSTP-Public-Access-Memo.pdf> (accessed 14.03.2023).
4. Program EXCELES – implementační nástroj komponenty 5.1 Národního plánu obnovy. <https://www.msmt.cz/vyzkum-a-vyvoj-2/program-exceles-komponenta-5-1-narodniho-planu-obnovy> (accessed 15.03.2023).
5. Operační program Jan Amos Komenský. <https://opjak.cz/> (accessed 15.03.2023).
6. Horizon Europe. https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_en (accessed 15.03.2023).